

A népfrontos Móricz

A népfront politikai fogalom, Móricz Zsigmond emberben, irodalomban gondolkodott. A kortársak sok változatban megírták: Móricz Zsigmond szinte tudomásul venni sem bírta a pártokat; polgári radikálisok, liberálisok, kiscgazdák, parasztpártiak, kommunisták és jobboldaliak is voltak, lehettek körülé; alakjaiban sem a politikai hovatarozás, hanem az emberi arc érdekelt. Az élet. Igazi, állandó érdeklődés volt benne minden emberi viszony iránt, a másik élő ember iránt. A népfrontot, mint politikai jelentésű szót talán le sem írta. S mégis: mivel pacsirtás, „fejedelmien szabad és önálló lélek” volt, mivel az ő pártja valóban a valóság volt, a „valóságban fészkelő szorongások”, mivel a magyar élet egészében, magyarságban és emberiségben gondolkodott, és minden emberi értékre figyelt, ösztönösen is abba az irányba keresett, amelyben a népfrontban gondolkodók politikai tudatossággal munkálkodtak.

Népfrontossága természetesen nem politikai, hanem emberi indíttatású, nem teoretikusan fogalmazott program, hanem alkataból is eredő, minőségérzékéből és szociális, nemzeti lelkiismeretéből természetesen következő állapot. Nébben gondolkodott, a néppel összeforrottan élt, benne a napi gondokban is, így munkássága szükségképpen népfrontos jelleget is nyert. Népfrontossága a kommunista párt népfront-elgondolásától nagymértékben függetlenül alakult ugyan, több, csak reá jellemző vonással, de alapvető kérdésekben, a nemzeti függetlenség védelmében, a nép felszabadulásának sürgetésében, a népi erők, a munkásság és parasztság összefogásának szándékában, az értelmiség ébresztésében, az embertelenség elutasításában — nagymértékben rokon is volt. Nemcsak rajta múlt, hogy népfrontossága nem tudott zavartalanul és szorosan egybeforrni a szocialista értelmezésű népfrontpolitikával.

Így is, meglehetősen magányosságban, szíve és gondolkodása népfrontos hajlamai szerint munkálkodott. Íróként is, emberként is, politikusként is. Az író „ezer szívótárcsával” kapaszkodott az életbe, gépiesség nélkül, eleven, igazi érdeklődéssel rajzolta alakjait; az ember országjáró útjain is mindenütt otthon volt, minden társadalmi osztály fiával szót talált; a politikus előre, balra mozdított; az eredetiséget, a népért felelős emberséget keresve.

Bár itt meg kell állnunk egy bekezdésnyire: szabad-e Móriczról, a politikusról is szólni, mikor maga is jelmondatként írta folyóirata homlokára: „Hagyd a politikát, építkezz...” Csakugyan nem érdekelte a politika? Jámbor „reformerecske” lett volna? Csak tárgyias ábrázolásával kényszerített volna állásfoglalásra? Mennyi legenda, mennyi hamis, vagy legalábbis bizonytalan beállítás még mindig. Balogh Edgár érdeme, hogy számbavéve a közügyek íróját, felmutatta a nagy művészen a következetes politikust is: a magyar parasztság radikális politikusát, a parasztkérdés forradalmi megoldásának közíróját, „aki a polgári demokratikus forradalom plebejus befejezését és az új szocialista agrárpolitika — termelőszövetkezetek — távlatának megnyitását hirdette, mint a munkásosztály szövetségese. Az a fok, amelyre felfogásában a Magyar Tanácsköztársaság idején eljutott, belső igazodásának mértéke maradt az ellenforradalom és a fasiszta háború időszakában is, vörös fonál, mely értelmét adja egész életművének”.

Igen, a politikus ott élt Móriczban a forradalmak ellobbanása után is. De pontosan felmérte a helyzetet; a politika síkján nincs módja eszméi következetes fogalmazására. S ha az író nem kap helyet a közélet megfelelő pódiumán, ha csak hangfogóval beszélhet, akkor vegye a kalapját, menjen haza; öltöztesse művekbé gondolatait. Az író sok minden alól felmentheti magát, de az írás alól soha: háttérből, a betűn keresztül lehet mozgatója sokak életének. Tudta Bethlen igazát is — ő írta —: a fejedelemnek nem olyan álmokat kell álmodni, amiket akar, de amit lehet, sőt, amit

kell. Írhatta cikkeiben olykor, hogy „semmiféle politikával” nem foglalkozik, a valóságban szinte minden témája politika volt; még ha akarta, se tudta eléggé puhán fogni a tollat. Amit Németh Antal írt neki levélben a *Betyárról*, nagyon sok művére igaz: lázítás volt. Jól látta Nagy István, a kommunista író is: Móricz a legtöbbit politikázó írók közül való. Az *Erdély*, a *Rózsa Sándor*-kötetek fölérnek a Függetlenségi Nyilatkozattal; „regényei az alulrekedtek polgári vágyálmait szóltatják meg”, alakjait „az alulrekedt parasztmilliók felfelé tapogató karjainak láthatjuk”.

Ady örökségét, a magyar ugar ellen való harcot nem adta fel soha. Illyés jó okkal mondja „a legforradalmibb” magyar írónak. A tények hiteles bemutatása, az igazság könyörtelen kimondása okán. Ezért is nőhetett körüle — ha akarta, ha nem — tábor, mozgalom; nemcsak itthon, de a szomszédos országokban is.

Móricz politikai radikalizálódásának kezdetét a húszas évek végén, a harmincas évek elején látja az irodalomtörténet, a Magyarországot is elborító világgazdasági válság idején. A radikalizálódást nagy művek is jelzik: a *Rokonok*, a *Barbárok*, a *Boldog ember*, az *Árvácska*, és a *Rózsa Sándor*-regények. Ebben az időben lett igazán népfrontos író, minden vonatkozásban a nép írója. „AZ EGYÉN — mint már Németh László megfigyelte — most lesz igazán a közösség embere, aki a nemzet helyett emlékezik, vágyik, korhol és megbocsát... mintha a mindenfelől szorongatott nemzet helyett kellett volna megmutatnia egy öregembernek, hogy mit fenyeget a világ a magyarban.” Most sugallja leginkább azokat az igazságokat, amelyek a Márciusi Front, a Vásárhelyi Találkozó felé indítják az értőket, s viszi tovább, a még inkább neheztelődő időben majd a Márciusi Front programját, egészen a munkásmozgalommal való cselekvő együttműködésig.

Móricz Zsigmond a maga forradalmi küzdelmeihez a húszas évek végén, a harmincas évek fordulóján a reálisan gondolkodó értelmiségi fiatalságban keresett szövetségest. A csehszlovákiai magyar fiatalokkal már 1926 óta tartotta a kapcsolatot; Ady jegyében. Az ő új arcú magyarságukban látott biztató villanásokat. Ezek a fiatalok kiszakadtak az apák konzervatívizmusából, reálisan számot vetettek helyzetükkel, az idővel; falukutatást, szociográfiát csináltak: konfederációról, néptestvériségről álmodtak, s népfrontos szellemben politizáltak. Már túl voltak Gombaszögön, egy részük már eljutott, 1930-ban a munkásmozgalomig. Először prágai sarlós diákok előtt olvasta fel Móricz, 1930-ban az *Új szemek*, *új szavak*, *új ígéret*: a technika új vívmányaira, az új tudományra, a szociális forradalomra, a teljes életre figyelmezteti az értelmiséget. Az íróktól a „keresés és kijelentés” vállalását várja, „nem egy vallás, nem egy nemzet nevében, hanem az egész... vergődő, lelki kétségekben gyötrődő emberiség nevében”. Az ifjúságtól is azt várja, hogy egy új „szociálisabb és kulturáltabb magyarságot” termeljenek ki magukból.

Ez az írás az új pályaszakasza nyitánya, s a *Rokonok* már az „új szemek, új szavak” jegyében született. Legalábbis a könyv alakban megjelent változata. Igaza van Balogh Edgárnak — ismét őt idézem —, a *Rokonok* már meghaladása annak, amit „a polgári irodalom kritikai realista értékének szokás elkönyvelni. Móricz magasabb népforradalmi álláspontról bírál s ítélkezik, nem kímélve a dzsentri helyébe lépő liberális polgárságot sem”.

Volt egy másik reményébresztő élménye is a reálisan gondolkodó, s itthon is melléálló ifjúság mellett. Újabb országjáró útjain örömmel tapasztalta, hogy az ellenforradalom a népet nem tudta véglegesen gúzsbaköttni és elnyomorítani. Politikai forradalmát letörte, de a nép ereje a művészetekben, a termelésben, a munkában egyre inkább utat keres. Szinte minden faluban mozdulni vélt egy-egy Veres Pétert, parasztokat, akik új technikára, új kultúrára, új társadalmi közösségre törekedtek. Úgy vélte, a roppant nyomás alatt is készül valami: érik, megérett a nép a demokráciára, a felszabadulásra; a változás már nem késhe sokáig. A *Boldog ember*ben már ez az érzés munkál. Jóó György igaz ember, igaz érték; ilyen emberekre lehetne jövődőt építeni.

Ebben az érzésében megerősítették azok a falukutató írók, akik részben az ő művein növe indultak Magyarország felfedezésére. Azonnal melléjük állt. Sorra je-

lentette meg méltató írásait Darvas, Veres Péter, Féja Géza, Illyés Gyula, Erdei Ferenc valóságfeltáró műveiről. „A nép lelke küzd — írta a 22 esztendő Darvas könyvéről —, titáni erővel küzd a világosságért, az áttörhetetlen közeg meghódításáért, s ez a legnagyobb reménység, hogy a magyar nép kiverekedi magának a magyar jövőt.”

Úgy érezte, a nép emelkedési törekvéseit mindenképpen segíteni kell. Itt a tettek ideje; különben elvész a csata. Az ő sugallatainak, írásainak is része van abban, hogy a mozgás előre, balra tartott, a Márciusi Front irányába. Ő kiáltotta el először Avar Janival, a szabolcsi betyárral: „A föld azé, aki megműveli!” Cikkeiből is számos gondolatot idézhetek volna az ellenzéki politikusok. A földkérdés számontartásával még a munkásmozgalmat is ösztönözhetette a parasztkérdés árnyaltabb vizsgálatára.

Hogy cikkeibe olykor kormánydicsérő passzusok is bekerültek? Nemigen jelentettek azok többet, mint valamikor nagy emberi és politikai példaképének, Bethlen Gábornak a törökdicserő szavai. Amit Bethlennel elmondat: mit csinálna, ha ma élne — vagyis 1935 körül —, valamelyest róla is igaz: „Ha én valamit elhatároztam, azt a legnagyobb titokban tartottam, míg a döntés és cselekvés pillanata el nem érkezett... Semmit sem adtam ki magamból, ellenben megvalósítottam a legmerészebb álmaimat is.” Azt vallotta ő is, amit nagy fejedelmével mondatott: „fől kell szabáditani ezt a nemes népet, politikai és társadalmi rendet, nyugalmat és a fejlődés minden lehetőségét megadni néki”.

S kihasználni minden jó pillanatot, amikor építeni lehet. Tudta Móricz nagyon jól, hogy kis reformokkal nem lehet nagyon sokra menni. „Szegény ember vízzel főz” — írta le egyhelyt a közmondást. S így folytatta: „... de főzni kell, különben éhenpusztul.” Az őstehetségekről, szövetkezetekről, népfőiskolákról, majd a hasura-szövésekről és a szénporos tégláról írt cikkeit így kell tekinteni. Nem adta fel sohasem az agrárforradalomhoz közeljáró földreform, az arányosabb birtokmegosztás álmát, de tudta, hogy addig is, míg az idő eljön, készülni kell, tudásban, kultúrában, minél inkább magasabbra lépni. A föld megszerzéséért folyó küzdelemmel egyidejűleg — idézem — „meg kell indulnia egy másik honfoglalásnak is, amely abból áll, hogy a föld népe birtokba vegye a tudást, és a világ gazdasági területén levő gyakorlatot”.

1934 decemberében írta ezeket a sorokat: akár a kulturális forradalomról, a népművelésről szóló korai töprengésnek is fölfoghatnánk.

Az ilyen töprengések, a népi világ felemelkedési törekvéseinek a segítése természetesen vezette Móricz Zsigmondot a Kelet Népehez, a Kelet Népe élére. Eszmei vonatkozásban a Kelet Népe nem új szakaszt jelent az életében, hanem természetes folytatást, a népi forradalom útjának a további keresését. A szabadulás és emelkedés munkálását; népfrontos ösztönrel, az élni akarás jegyében.

A Kelet Népe átvételére ugyan személyes sorsának alakulása készítette, de a szerkesztését már a Márciusi Front, a falukutató mozgalom eszméinek a továbbviteléért is vállalta.

1939 novemberében felmondást kapott az Athenaeumtól, az Est-lapoktól: könyveit továbbra is kiadják, de cikkeire nem tartanak igényt. Móricz Zsigmond nem akart fórum nélkül maradni, hogy minél szabadabban szólhasson, saját folyóiratot kívánt teremteni. A Kelet Népe kapóra jött: jó neve, regényesen harcos múltja volt, a népi irodalom fórumaként ismerték, s éppen haldokolt. Megvételre kínálták. Ígéretesnek látta a vállalkozást: életet lehetne önteni a lapba, nagy vállalkozások fórumává lehetne tenni. Szinte Móricz Bálint-i fantáziával festegette már a jövőt: 10 ezer előfizetőt lehet szerezni a folyóiratnak, új irodalmi kort lehet támasztani vele. S már meg is vette Szabó Páltól. November 25-én kapta az Athenaeumtól a felmondólevelet, december 15-én már az ő szerkesztésében jelent meg a Kelet Népe... (A nyomda akkor valahogy gyorsabban dolgozott.)

Mikor a lapot átvette, igazában missziós feladatot vállalt. A Márciusi Front már széthullott, a Választ már betiltották, Csehszlovákia felosztásával a magyarországi demokratikus mozgalmaknak hangot adó osztravai Magyar Nap is megszűnt; a népi

áramlat kibontakozásának időszaka már lezárultnak látszott. Az európai láthatár is egyre sötétült: 1939 szeptemberében már indult a második világháború; s egyre kevesebb lett a remény, hogy Magyarország kimaradhat az öldöklő pusztulásból. S ebben a nehéz helyzetben a Kelet Népe átvételével — az immár hatvanéves ember — abban a korban, mikor a legtöbben már önként nyugalomba vonulnak, a népi demokratikus mozgalom továbbvitelére vállalkozott. A népi tábor folyóiratát az egész nép lapjává tette. Minden nemes szándéknak, mely a nép emelkedését kívánta szolgálni, teret adott. Így lett a Kelet Népe — ahogy Németh László fogalmazta — „egyszerre egzisztenciális remény, írói inger és hazafiúi cselekedet”.

Jelmondataért — „Hagyd a politikát, építkezz!” — sokszor bírálták a Kelet Népe Móriczát. Még azt is vélték többen, hogy a radikális író politikaellenes álláspontja szükségképpen a nyilasok karjai közé kergeti a parasztság politikailag legradikálisabb részét. Ma már nem kell bizonygatnunk: Móricz elsősorban a jobboldali politikától óvott. Más legális politizálási lehetőség akkor már nem nagyon volt, olyan erőket, amelyek a népben csírázó értékeket politikai győzelemhez vezették volna, nemigen látott. Ezért is szorgalmazta az önszegély politikáját, a nép erőinek a politikai keretektől függetlenített ösztökélését az építkezésre, a holnapra. A kormányzat szociális piruláiról mondhatott olykor — mondott is — nyugtázó szavakat, önszegélypolitikájának mégis az a lényege, amit már Kovács Imre észrevett: „Amikor látta, hogy a politika tehetetlen, a Rendszer a magyar nép útját állja, gondolati megoldásokkal próbálkozott.”

Látta a sötétet, hallotta a sors kopogtatását, érzekelte a földrengéses állapotot, de látta azt is, hogy a nép szellemi felszabadulásban van; kész, érett a szabadulásra. A készülő vihart látván hajlékot akart a magyar nép feje fölé: értékeiben, önérzetében erősíteni, a jövőre átmenteni, s tenni, amit a falvak népe és a tanyák népe a maga erejéből is tehet.

A demokratikus, jó politikának különben pillanatra sem volt ellensége: a Márciusi Front embereinek, sőt a munkásmozgalom vonzásában dolgozóknak is fórumot adott; sőt, azoknak elsősorban. Erdeiről tudta, hogy ő vezette a Parasztpárt megalakulásához vezető tanácskozást a Maroson, Darvasról is, hogy a munkásmozgalom sodrában indult; Kelemen Jánost, a diákmozgalomban egykor lebukottat vette szerkesztő munkatársul és Jócsik Lajost, az egykori sarlóst. Azok írásait is közölte, a népfőiskola ügyében is, akik tudták — miként Darvas —: nem népfőiskola kell, hanem szabadság, s hogy nem a parasztság külön sorsa a probléma — hanem, mint Erdei Ferenc fogalmazta: „az egész magyar társadalom felszabadítása”. S maga is leírta a hódmezővásárhelyi gazda szavát, hogyan lehet hát rendet teremteni: „Gépfegyverrel, az anyjuk istenit.” Rózsa Sándorában is ezt mondja, nagy művészi bizonyossággal: nem a reform, a forradalom segít.

Persze volt ellentmondás, sok ellentmondás Móricz Zsigmond korabeli elgondolásában, s a Kelet Népe sok közleményében is. A romantikus antikapitalizmus, amelyről Lukács György írt a Kelet Népe kapcsán, valóban sok ellentmondást szült. Móricz romantikus antikapitalizmusa azonban igazában átmenet volt az igazi antikapitalizmus, a szocializmus felé.

A Kelet Népe mindvégig népfrontos fórum maradt. Már indulásakor is annak ígérekzett. Már az első megbeszélésen, amelyet nagy hirdetésben a Pannónia kávéházba hívott össze Móricz Zsigmond, igen tarka volt a sereglet. „Népi írók, fiatal intellektuelek, vidéki búsmagyarok, színirendezők, nagystílusú könyvkiadójelöltek” — ahogy Németh László írja emlékezésében. „Az ő lapindítása olyan volt, mint egy kuruc zászlóverés. A Szabó Lőrinc, Illyés, Féja, Erdei-féle főurak mellé előszívarogtak az irodalom szegénylegényei, sőt martalócái is.” Hamarosan ott lesznek a lapban a munkásság írói is: Kassák Lajos, Benjámin László, Salamon Ernő, s mindenekelőtt a pár esztendővel korábban eltávozott József Attila is. A legtöbb verset talán tőle közölte.

A régi szlovenszkóiak közül Győry Dezsőt hozta és Jócsikot, aki szerkesztője is lett, az erdélyiek közül Bartalis Jánost, Molter Károlyt, Nagy Istvánt, Balogh Edgárt, Asztalos Istvánt, s közli az ismeretlenségéből kopogtató fiatalokat is, így Sümegi Tóth

Tivadart — akinek apja is lett egy kissé haldoklásában —, a debreceniek közül Kiss Tamást, Tóth Endrét, s a debreceni diákok, Gellért Sándort. Érdemes betekinteni a Kelet Népe bibliográfiájába — köszönet érte a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak —, hány szerzőtől közzölt Móricz Zsigmond írást: mennyi színt, mennyi árnyalatot. Még világnézetileg is: népieket, szocialistákat, polgári humanistákat.

S mennyi emberről íratott, vagy írt maga, ugyancsak népfrontos öleléssel. Babits, Kosztolányi távolabb esett az ő ízlésétől, de a Kelet Népe méltányolta őket, a Kelet Népében az erdélyiek közül inkább a szocialistákat közölte, de az arisztokrata Bánffy Miklós történelmi regényéről, mint igazi értékről, maga írt elismerően. S ugyancsak népfrontos szellemben: gyógyíthatta, ahol tehetette, a méltánytalan mellőzés ütötte sebeket is; segítette, ha módja volt rá, a sorsukban bukdácsoló rongyosokat. Oláh Gábort maga köszöntötte a 61. születésnapján, ha már a 60. évfordulón megfelekedett róla az irodalmi világ. S köszöntötte Szabó Dezsőt is, a németellenes nagy magányost, ugyancsak hatvanévesen: „Én mellette állok...”

Lehet, hogy gondosabb elemzés ehhez a szerkesztői gyakorlathoz kérdőjeleket is húzhatna; a Kelet Népe szépirodalmi anyagát a kortársak is igen vegyesnek vélték, a finnyásabb írástudók el is maradtak belőle. De az mégiscsak korszakos érdeme, hogy népfrontos szellemben együtt hozta a szocialista, a népi s polgári humanista írókat, akárcsak Illyés a Magyar Csillagban. Szép volt, nagyon szép — most már Németh László szavait idézem —, „ahogy az elnyomottakat, a láng nélkül hamvadókat, a munkásságból, parasztságból feltörekvőket mozgósította”.

A munkás-paraszt összetartozás ténye a Kelet Népében mindvégig tükröződött; mintha Móricz Zsigmond ösztönösen is a munkás-paraszt szövetség kérdésének a tisztázására törekedett volna, legalábbis irodalmi vonatkozásban. Ennél a problémánál érdemes volna hosszasan időzni: a Kelet Népének, Móricz utolsó éveinek ez az egyik kulcskérdése. Eddig úgy tudtuk, azt hangsúlyozta a szakirodalom is: Móricz nem tudott találkozni a munkásosztály szemléletével. Nem volt ugyan idegen néki a munkásosztály, megbecsülő érzéssel volt a munkásság iránt, de nem tudott összeforogni vele. Szépirodalmi műveinek „csonkaságát” is ezzel vélték — véltük — magyarázhatónak. Az újabb kutatások, főleg Balogh Edgár közlései, árnyaltabb fogalmazást sürgetnek: Móricz a Kelet Népe idején már meghaladta a falu és a parasztság öszmeletét, kereste a szocialista munkásság szövetségét. A munkásság is közeledett hozzá; sok képviselőjével meg is történt a találkozása.

Nem volt, nem lehetett könnyű ez a találkozás: a forradalmak bukása után az író és a munkásmozgalom több képviselője, illetve szervezete között egyfajta kölcsönös bizalmatlanság, illetve óvatosság táplálódott fel. A forradalmakban csalódott író nem méltányolta eléggé a munkásmozgalom erőfeszítéseit a magyarság talpraállítására, illetve a parasztság felemelése érdekében — a Boldog ember Lieb urába ki is vetítette Móricz eme érzéseit —, a munkásmozgalomban dolgozók közül pedig sokan úgy vélték: Móricz begöngyölte a zászlót; elhamvadt benne a fáklya tüze. Balról jó ideig inkább csak csipéseket kapott, még a Korunktól is, még Fábry Zoltántól is; Fábry Zoltán később élete „szégyenfoltjának” tartotta a Móricz elleni támadást, nagy tanulmányban vezekelt régi elfogultságáért. Tévedésének forrását a rossz tájékoztatókban jelölte meg. Tájékoztatói lehetnek elfogultak, személyileg kicsinyesek, de elfogultságuk kapcsolódott egy általánosabb felfogáshoz. Ahhoz az elképzeléshez, hogy Magyarországon a második proletárdiktatúra van napirenden, az idő megérett a választásra, mégpedig nem a demokrácia és a félféudalizmus, illetve a fasizmus között, hanem a szocializmus és a fasizmus között. A döntést akarták meggyorsítani az éles kritikák. Ebből a — különben méltányolható — szándékból nemcsak Móricz elmarasztalása következett. Részben ez magyarázhatja a Sarló és Kalapács platformját is; többek között József Attila elmarasztalását. Ilyen elgondolással nehéz volt méltányolni Illyés líráját, s a népi írók történelmi jelentkezését is.

A szocialista oldalról érkező csipések, kioktatások fájdalmasan eshettek a polgári világból végleg kiszakadó Móriczra, de a fájdalom nem tette ingerültté. A támadásokra nem támadással, de türelemmel felelt. Haraszti Sándor felkereste annak

idején, mint a Korunk hazai megbízottja, hogy beszéljen véle, hogy megnyerje a Korunknak, illetve a korabeli szocialista elgondolásoknak. Csendesen hallgatta Haraszti Sándor lázas, türelmetlen fejtegetéseit. A végén csak annyit mondott: „de szép magyar fejed van, fiam...” Vagyis: ha őt méltatlanul bántják is, csak végezzék a dolgukat; majd csak észreveszik, lázaikból kitekintve a teljes realitást, s így az ő művészte igaz értékeit is.

Maga a munkást és parasztot is közös anyagból vétetettnek érezte, valahogy olyanformán, ahogy majd Veres Péter fogalmazta: a paraszt földdel dolgozó munkás, a munkás vassal dolgozó paraszt. Olykor együtt is látta a parasztot és a munkást a közös szegénységben. S ha ritkábban, ha sokáig óvatosan is, be-benyitott munkásszervezetekbe, a városszéli, külvárosi proletárlakásokba, s mindig testvéri érzülettel szötte írásaiba a proletársorsokat.

Különösen foglalkoztatta József Attila sorsa; a proletariátusban levő „zsenicsírák” napfényre kerülésének, kibontakozásának a problémája. Ezért is írt róla annyiszor; novellában, tanulmányban, emlékezésben, s áttételesen talán még az *Árvácská*-ban is. József Attilában a magáéval rokon sorsot látott: mindketten előőrsei osztályuknak, mindketten a népi mélységből indultak a kultúra magasába; de József Attila még nehezebb körülmények között, mint ő. Költészete — úgy látta — „valójában a proletariátus vergődése volt az idegen környezetben”. „Úgy tűnt fel — írta József Attiláról emlékezve —, mintha régen nagyon közel volnánk, s valami gát tartott volna távol, ketten valakik, egymásra utaltak, s nem érintkezhetők. Közös atmoszféra, kozmikus távolság. Folyton élnek számomra lelkek, akikkel lehetetlen egybegyűlni, mégis együvé tartoznak... Folyók csak a tengerben találkoznak, s ott egybekavarodva felsóhajtanak: akkor kellett volna...”

A munkásokkal való találkozások, ha későn is, csak bekövetkeztek. Az öregedő Móriczhoz egyre többen közeledtek a munkásfiatalok közül is, felismerve műveiben a társadalmi s emberi felszabadulást sürgető indulatokat, amelyeket Ady már a *Hét krajcár* olvasásakor nyugtázott: „Móricz Zsigmond egyedül fölért egy forradalmi szabadcsapattal.” Írogató munkások, üvegesek, bőrösök, harangöntő legények keresték fel gondjaikkal, s kerültek — kiszakíthatatlanul — embersége búvkörébe. Különösen a Kelet Népe korszakában. Nagy István le is írta a maga Móricz Zsigmondhoz kapcsolódásának az állomásait. Az ő tudatában, mint a legtöbb szervezett munkásében, Móricz „polgári íróként” élt, akinek a könyveivel nem érdemes különösebben foglalkozni, fölöslegesen vonná el a figyelmet a progresszív írók — Zola, Gorkij, Upton Sinclair, Traven számított akkor előttük progresszívnek — műveitől. Csak a *Rokonok* olvasásakor érezte meg Nagy István, hogy Móricz, bár „holmi nyavalyás, középosztályi témákat” dolgoz fel — mégis „rendszer-leleplező”. Polgári író ugyan, de realista. De a bizalom még továbbra is korlátozott volt Móricz iránt. A Hagyd a politikát... fogalmazó íróra úgy néztek többen, mint „aki egy követ fú a reakciókkal”. Csak műveit olvasva és szerkesztői gyakorlatát látva ébredtek rá véglegesen: Móricz igazán a nép írója. A szegénység — a parasztok és munkások —, s az igazság szószólója. Erdélyi kapcsolatait is ezt bizonyították.

1941 tavaszán arra is talált módot, hogy kiszakítsa magát a szerkesztés napi gondjaiból, s legalább néhány héttel megajándékozza magát Bethlen Gábor földjén. Erdély-nézőben a magyarság minden társadalmi rétegét felkereste, beszélt magnásokkal, püspökökkel, szolgabírókkal, képviselőkkel, tanárokkal, papokkal, kismembekkel, parasztokkal; egyformán érdekelte az élet minden megnyilatkozása. De legtöbbször — kísérelőtől, Bözödi Györgytől tudjuk — mégis a falvak szegénysorát kereste fel, s amit addig ritkábban tett: a munkásszervezeteket s a munkásmozgalmat ismert résztvevőit. Kolozsvárt a szociáldemokrata Jordáky Lajos lakásán Gaál Gáborral, a megszüntetett Korunk főszerkesztőjével, Balogh Edgárral, az egykori sarlóssal, a népfrontos gondolkodóval, Demeter Jánossal, a MADOSZ egyik vezetőjével, Nagy Istvánnal, a kommunista íróval, Kovács Katona Jenővel, a Korunk volt segédszerkesztőjével találkozott többek közt. Összehozta Balogh Edgár Józsa Bélával, az észak-erdélyi kommunista párt vezetőjével is. Józsa Béla vitte magával Móricz Zsigmondot a Kis-pápa vendéglőbe, ahol — Kovács István munkás emlékirásából tudjuk — a munkás-

problémák irodalomba vonásáról beszélgetett a kolozsvári kommunista és szociáldemokrata munkásokkal. Marosvásárhelyen is folytatódtek találkozásai a munkásmozgalom embereivel. Veres Pált kereste fel, a szakmunkást, és Salamon Ernőt, a „Gyönyörű sors” költőjét.

S a találkozások nem maradtak pusztán személyes emlékek, a parlamentben lekommunizált, s a tanítóságból azonnali hatállyal elbocsátott Balogh Edgárt folyóirata erdélyi képviselővel bízta meg, Józsa Bélának lapszerzői megbízólevelet adott, Vargyas Antalt, az írogató csiki földművest a Szabad Szó pesti szegényparaszt-konferenciájára igazította, s Erdély más kommunista, szocialista, baloldali tollforgatójának is fórumot biztosított a Kelet Népében. A Népszava mellett — megírja Jordáky — az erdélyi baloldaliak a Kelet Népét érezték magukhoz legközelebb. A folyóirat a népfront munkás és népi szocialista vonalát tükrözte már korábban is, s Darvas, Erdei, Illyés, Veres Péter és Kassák mellé most felvonultak az erdélyi baloldal írói és publicistái is: a helikonista Bartalis és Szentimrei mellett Balogh Edgár, Nagy István, Salamon Ernő, Jordáky Lajos, Asztalos István, Kovács György, Bözödi György, Veress Pál; többnyire a betiltott Korunk munkatársai. Számot adva az erdélyi változásokról, tanúságot téve az együttélő népek egymásra utaltsága mellett, s számon kérve — antifasiszta indulattal — azt, ami kimaradt az erdélyi leltárból. A szabadság erdélyi szellemét.

Az erdélyi kommunisták és szocialisták Kelet Népéhez való kapcsolódása sem akkor, sem később nem találkozott osztatlan bizalommal. A bizalmatlanság nemcsak Móricznak, de a Kelet Népében résztvevő Németh Lászlónak, Féja Géának, sőt olykor Veres Péternek is szólt. A történelmi számvetés azonban a kapcsolódókat igazolja: a Korunk elhallgattatott írói számára, az erdélyi baloldal számára a Kelet Népében vált lehetővé leginkább a megszólalás. Másutt is szólhattak egyenként, másutt is szóba jöttek a gondok, szörványosan, de így, a vásárhelyi találkozóra emlékeztető népfronti összeállásra, népi és kommunista írók együtt, a Kelet Népe hasábjain szerezték meg — mint Balogh Edgár írja — félbemaradt mozgalmaik folytatását.

Móricz erdélyi útja nyomán a népi erők új megmozdulása, a parasztság—munkásság—értelmiség egészségesebb kapcsolata kezdett kialakulni. A népfront kezdett erősödni. Pusztá megjelenése is a népfrontos szellemet erősítette. Emberi lényé om-laszította a megmerevedett osztály- és társasági falakat. Ismerte az értelmiséget, ott-hon tudott lenni a szegényeknél, együtt tudott gondolkodni a fiatalokkal. Az ő jelen-létében azok is le tudtak ülni egymás mellé, akik különben nagy ívben kerültek egy-mást még az utcán is. Ahol megjelent — már az akkori tudósítások is megírták — eltűntek a feszélyezettségek; a kisparaszt, a szocialista munkás, a humanista író, a tanár, a pap, az érdes politikus egyaránt őszinte vallomásra kényszerült.

Hogy a népfrontos ösztönű Móricz az erdélyi baloldallal, az erdélyi munkásmoz-galom embereivel találta meg ilyen természetesen a szorosabb kapcsolatot, van ma-gyarázata. Régi viták is kevésbé zavarták a kölcsönös közeledést, a Korunktól kapott egykori tüskéket Gaál Gábor maga közömbösítette, a *Betyárról* szóló hódoló tanul-mányával. A magyarországi ifjúság java is Móricz felé fordult az idők során — a kisebbségben nevelkedett értelmiségiek azonban indulásuk kezdetétől irodalmi és politikai eszményként tekintettek rá, mint Ady harcostársára és örökségének folyta-tójára. Aki immár országhatár helyett népben, a bárhol élő magyarságban gondol-kodik. A magyarság önmegtartásában. Aki még megjelenésével, érdeklődésével és biztatásával is „bátyjuk” tudott lenni. S ott volt Balogh Edgár, a kommunisták és népiek szövetségének megszállott munkálója, s Józsa Béla, az észak-erdélyi kommu-nisták vezetője, aki ezt a munkálkodást nem ellenezte. Kávéházi pletykák sem mér-geztek: a sors szerint összetartozók egymás mellé kerülhettek, a népfrontos elképze-lések jegyében. A népszolgálat alapján.

A teljesebb képhez hozzátartozik az a szomorú tény is, hogy a munkás-paraszt összetartozást vállaló, népfrontos Móricz életének egy nehéz pillanatában élesen szembekerült a munkásmozgalommal, illetve a Népszavával. A Népszava átvette egyik cikkét, megcsonkítva, más címmel; a nagy jelentőségű 1941-es karácsonyi szá-

mába. Eddig a baloldal támadása folyt Móricz ellen: — illúziói vannak a kormányzatról —, most jobbról harsantak fel a vádak: a hazafiatlanok táborába utalták. A két tüz közé került Móriczot Szvatkó Pálék nyilatkozatra vették rá, amelyben elítélte a Népszavát. Elhamarkodott, igaztalan állításával egy pillanatra a népfrontot is veszélyeztette. A Népszavával — Kállai Gyulával, Losonczi Gézával — az erdélyiek közvetítésével sikerült nyugvópontra jutnia; a Kelet Népe a maga útján haladt tovább.

A Kelet Népe népfrontos fórum volt — Móricz eleve a magyarság fórumának szánta, a magyar nép legfontosabb kérdéseit kívánta tárgyalni benne —, de a saját küzdelmeinek, művészi kísérleteinek is ebben a folyóiratban talált már csak helyet. Ezért tartotta meg haláláig, noha már az első tíz hónap után úgy látta egyik hajnali töprengésében — 1941. augusztus 22-én hajnali 3 óra 10 perckor írta vonatkozó jegyzeteit —, hogy a Kelet Népének meg kell szűnni: maga megöregedett, megfelelő írógárda nincs, a szépirodalmi törekvés kevés az ifjúságban, nincsen kiadó, nincs pénz; előfizetők sincsenek. De ha megszűnik, elveszti az orgánumot. Ki lesz szolgáltatva mindazoknak, akik ellene és elvei ellen jöhetnek. Elvész a magyarságnak egy fontos fóruma. A fiatalok elveszítik benne az apát, a pártfogót, s kicsit a szervezőt is. Csinálni kell hát tovább, beteg, fáradtan, keserűen is.

A folyóirat emésztette nemcsak a pénzt, a fizikai erejét is, de egyben meg is sokszorozta kísérleteit, irodalmi eredményeit: még felsorolni is sok, mi minden került ki a Kelet Népéből. Még regénye is, kettő. Az *Árvácska*, „a mélység zsoldára”, s a *Rózsa Sándor*, a forradalmas eposz. Az író és lapszerkesztő munkája összetartozott, szépirodalmi műveiben tovább is írja, korigálja is az országjáró, a publicista és a folyóirat-szerkesztő tapasztalatait; gyötrődve, vívódva, járható utat keresett. Regényeiben is felmutatta: milyen értékek vannak a népben, milyen értékek várnak kibontakozásra. Tudatosította tovább, mítoszi villanású nagy regényekben: a szegény is ember. Ébresztette, növelte a demokratikus szabadságösztonöket; fölkészített, sorakoztatott egy új honfoglalásra.

S mikor a legmagasabb csúcson állt, az emberség és a művészet csúcsein, akkor zajgott fel körülötte lehangosabban a törpe világ: mit akar ez a Móricz? Ledobta a székéből Kossuthot, Széchenyit, Deákot? Új betyárvilágot akar támasztani? A fokosemelgetések nemcsak neki szóltak, de a népi irodalomnak is, amelyet ő is nevelt, s védelmezett. S túl az irodalmon, a forradalmas parasztságnak, amely bejelentette az igényét méltó jussára. Micsoda zendülés volt: egy kórusban szólt Móricz ellen a konzervatív Petőfi Társaság és a szociáldemokrata Népszava. Birtokos urak és liberális polgárok nagyon egyetértettek abban, hogy a betyár csak kötve jó. S a paraszt maradjon mindörökké paraszt.

Voltak hívei is Móricznak, változatlanul, akik védték, s egy országos Móricz-nap tervét dédelgették: ugyanazon a napon, az ország minden nagyobb városában hitet tesznek majd Móricz mellett. De ez csak álom maradt.

A valóság szigorúbb volt: a magyarság egészében gondolkodó, népfrontos ösztönű író útja rideg magányosságba futott. Táborá ritkult, előfizetői fogytak, munkatársai közül is többen elmaradtak. Riasztó, ijesztő képet őriz utolsó nyaráról a barátok emlékezete: a nemzetközi vásáron, a Kelet Népe könyvsátrában, a maga és a népi írók könyveit árulja. Fáradt, meggyötört; cibált ősz hajáról megereszkedett bajszára esik az árnyék. Állt a nagy könyvhalom mögött, várta a vásárlókat. Nemigen jöttek. Más érdekelte inkább a sokadalmat: a bor, a tormás virsli, a mutatványos szórakozások. Csak két ember állt mindvégig mellette: jobbján Csibe, a leányává fogadott proletárlány, balján Örvös Lajos, a Kelet Népe kopott kis mindenese. Kínálgatták a nemes tennést: könyvet tessék.

Aztán már hamarosan temették. Erről is van egy fájdalmas képünk: „... olyan volt ez a temetés — emlékezett rá Veres Péter —, mintha valamelyik braziliai őserdő mélyén összegyűltek volna a szétszórt magyarok bajtársuk temetésére”.

De azért az a nép, amelynek a jobb sorsáért munkálkodott és élt, mikor elérkezett a szabadulás órája, készen volt a munkára. Érett volt lelke a felszabadulásra.

S az új világ építésére azok az erők sorakoztak fel — parasztok, értelmiségiek, munkások — a népfront jegyében, a Márciusi Frontra is emlékeztető programmal, amelyeket Móricz Zsigmond is ébresztett. A földreform terve már készen volt, elkészítették az ő munkatársai — talán már a Kelet Népe idejében —, csak ki kellett hirdetni. A földosztást is kezdhették. Ott voltak a Győrffy-kollégisták, akiknek az indulásában Móricz művei is meghatározók voltak.

TAMASI MIHÁLY

A falukutató írók parasztszemlélete

A harmincas években a falukutató irodalom jórészt feltárta a parasztság és egyes rétegeinek társadalmi jellegzetességeit, helyzetének, fejlődésének sajátosságait. S bár a népi írók műveiben — különböző mértékben — előforduló egyoldalúságot, a parasztság némely vonásának, s a paraszti fejlődés néhány jelenségének túlhangsúlyozását a marxista kritika méltán bírálta, elismerte és kiemelte történelmi érdemüket a parasztság sorskérdéseinek felvetésében, a parasztság életének reális bemutatásában.

A falukutató írók azt vizsgálták, hogy az elnyomottságban és elmaradottságban élő parasztság előtt milyen felemelkedési lehetőségek nyílhatnak meg. A parasztság életét részletesen feltáró munkásságuk során szinte mindnyájan rámutattak arra, hogy a táj adottságainak jobb kihasználásával, a termelés intenzívvé tételével különböző vidékek parasztjai milyen hallatlan erőfeszítések árán igyekeznek előre jutni a gazdasági megerősödés és a társadalmi felemelkedés útján.

A FALUKUTATÓ ÍRÓK ÉS A PARASZTSÁG „POLGÁROSODÁSA”

A falukutató írók a paraszti fejlődésnek ezeket a folyamatait a *parasztság „polgárosodása”-nak* nevezték. Erdei Ferenc magyarázata szerint ez a kifejezés bizonyos tisztázatlanságot is takart, de jól tükrözte azt, hogy használói a parasztság „polgárosodásán” nemcsak a szorosán vett kapitalizálódást, a paraszti árutermelés fejlődését értették, hanem ennek a folyamatnak sokféle és sokoldalú társadalmi megnyilvánulásait is.

Veres Péter a paraszti tőkegyűjtés, a paraszti árutermelés akadályait hangsúlyozva annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a táj adottságait kihasználva a makói parasztság a hagymatermeléssel, a szegedi és a kalocsai a paprikatermeléssel, a nagykőrösi az uborkatermeléssel, a ceglédi és kecskeméti a gyümölcsstermeléssel ki tud törni elmaradottságából. Féja Géza lelkesedéssel írt a gyulai és békési „kertkultúra hősei”-ről, az orosházi baromfityénésztről, mintaszzerű „belterjes kisbirtokkultúrát” teremtő parasztokról, a makói hagymakertészekről, a kunágotai ciroktermelőről. Szabó Zoltán a Cserhát, Mátra és a Bükk vidékén élő parasztság különböző rétegeit vizsgálva megállapította, hogy az Eger és Gyöngyös környékén élő szőlősgazdák jobb módúak.

A falukutató írók művei egyértelműen bizonyították, hogy a *parasztság „polgárosodásának” akadályai a nagybirtok és a népellenes társadalmi rendszer*. Emiatt a „polgárosodni” akaró parasztság abnormális utakra kényszerül. Kovács Imre „beteg társadalom”-ról, „néma forradalom”-ról, Féja „beteges folyamatokról”, Erdei „tétova és felemás polgárosodásról”, Szabó Zoltán a parasztság „meneküléséről” írt. A déldunántúli, ormánsági, sárközi birtokos parasztkörében tapasztalható egykézést is